

Treba je tudi, da se učencem v mnogo zgledih pokaže, kako se rabijo v nemškem nedoločivni številniki: malo, veliko, nekoliko, kajti to prizadeva Slovincem veliko težave, ker se ti številniki v nemškem in slovenskem popolnoma različno porabljujejo.

(Dalje prih.)

Pomenki

o

slovenskem pisanji.

XLII.

T. Da se sestava s predlogi more spoznati, je poprej treba vediti, kaj pomenijo predlogi posamesno; v ta namen pogledjva v Janežičevo slovnico (1863) in beri, kar je ondi brati o sestavah z *v-*, *u-*, in *vs-*!

U. „**V** (= nemšk. *ein* —, *hinein* —, lat. *in*) pomenja devanje ali prestavljanje iz kraja v kraj, posebno v znotranji del in se loči od neločljivih predlogov *u* — in *vs* —: včlovečiti se, vdelati, vdeti, vdihniti, vdolbsti, vgnati, vgrizniti, vgnjezditi se, vkuhati se, vliti, vložiti, vpeljati, vpiliti, vpisati, vplesti, vpreti se, vrezati, vriniti, vsaditi, vsesti se, vsiliti se, vstaviti, vstopiti, vtakniti, vteči, vtisniti, vvesti, vživati.“

T. Kaj piše o predlogu *u*-?

U. „**U** popolnoma različen od predloga *v* — v sestavah, naznanja sploh spolnitev kacega djanja, bodi si odvzetje ali umanjšanje, ubeg ali ustavljenje, ali pa kak drug učinek in se vjema z nemškimi prednicami *ab-*, *ent-*, *er-*, *ver-*, *von-* ali z latinskimi *ab-*, *de-*, *per-*: učesniti, ubogati, ugotreti, ukratiti, ulomiti, umanjšati, unesti, upeljati, ustaviti, uteči — ućakati, ubiti, ubrati, ugasniti, ugoditi, ugonobiti, ujasniti se, ukrotiti, umreti, upehati, uprašiti, usehniti, ustrašiti se, ustreliti, uštetiti se, utolažiti, utoniti, utruditi.“

T. In kaj se here o sestavi z *vs*-?

U. „**Vz**, pred terdimi soglasniki *vs* (= nemšk. *empor-*, *auf-*, lat. *ex*) poménja vselej mér djavnosti na kviško; v ljudski rabi se mu je vćasi *v*, vćasi *z* odbrusil: vzhajati, vzdigniti, vzdržati, vskipeti, vzeti — zbuditi (m. vzbuditi), vstati (m. vzstati), vstopiti se (m. vzstopiti), zleteti (m. vzleteti)“.

T. Po teh in unih pravilih ti ne bo pretežko razsoditi, kdaj se ima *v* - in kdaj *u* - pisati, dasiravno je časi dvomno, in kakor Janežič sam pravi: „Včasih je težko razločno dognati, kedaj bi trebalo pisati *v*, kedaj *u* v zloženih besedah, ker so se take besedice s časom zelo obrusile“.

U. Da se pa doseže edinstvo in pravoslednost v pisavi, se hočem ravnati po Metelkovih pravilih, ker se po njih smem precej prosto gibati in, kakor si mislim, pisati v toliko glagolih sedaj *v* sedaj *u*.

T. Res je, da se sme časi pisati zdaj to, zdaj uno, kakor si človek misli; vendar si posebej o teh predlogih pomni še tole: *v* in *u* sta bila v stsl. samostojna ali ločljiva, in sicer *v'* (in) s terdim polglasnikom ali jerom *) (kakor *s'* in *k'*) in z naslednjim toživnim — na vprašanje kje? — in *u* (apud) z rodovnim sklonom, kakor ga imajo še sedaj, p. Čehi, Hrovatje i. dr. Mi Slovenci smo ga v tem pomenu zgubili in rabimo namesti njega *v* ali *pri* s skazavnim. V sestavah se vjema *u* velikrat z gerškim *a* - (privativum), in tako se da razlagati nektera beseda, p.: ubog, ubožen, ubožnost, ubožati — ravno nasprot besedam: Bog, bogat, bogastvo, obogateti; uima (calamitas, Wetterschade am Getreide) iz *u* in imem; utek (Eintrag der Weber) iz *u* in tkati, kar se potke, pri tkanji pogubi, po moji misli, v pomenu *ver* -, *ent* -, sicer bi se moglo pisati vtek, kar se umes vtke ali s tem pridobi. Tako tudi ušteti se (im Zählen einen Fehler begehen, sich ver zählen), upeči se (sich einbacken, d. i. an Grösse verlieren), ustaviti (einstellen, d. i. abstellen, zum Stehen bringen, hemmen) itd.

U. Ravno ta beseda se tolikanj različno piše in bere simtertje: *vstav*, *vstava*, *vstaviti*, *vstanoviti* in *ustav*, *ustava*, *ustaviti*, *ustanoviti* — kako je to?

T. Vstati je prav za prav nam. *vzstati* — torej pišem

*) V stari cirilski azbuki ste bile dve pismeni za dvojni polglasnik, ktere smo v novi abecedi zgubili. Metelko je hotel vsaj eno vpeljati, pa se ni dalo. Ker lastnih znamenj ni v sedanjih pisavi, sem znamval doslej, razun nekterih tujih pogreškov, terdi polglasnik z ' - ker ravna čerta kaže terdobo sama po sebi — in mehki z ' - ker se uda in svojega pismena nekako oklene. — V slovnica se uni imenuje jer, ta pa jerek. Učeni slovanski in nemški jezikoslovci znajvajo jer *z'* in jerek *z'*, časih jer *z'* in jerek *z'*; ali pa, kakor Miklosič in mnogi drugi: jer *z* u in jerek *z* i. — Taka se nam godi, ker smo prave znamenje zgubili!

vselej raji *v* - (v pomenu lat. *in*, nemšk. *ein*, *an* ali *auf* -): vstav (*institutum*), *estava*, *estanova* (*institutio*), *estanoviti*, ker *ustava* pomeni to, kar *odstava*, *odprava*. Smešno je pač brati tolikrat v knjigah in v pismih *utisk*, *upliv* v pomenu *Eindruck*, *Einfluss*, kar vendar pomeni le *Abdruck*, *Abfluss*! Pisati se mora vsled danih pravil *vtis*, *vtisk* (*Eindruck*), *vliv*, *vpliv*, *vték* ali *vtok* (*Einfluss*), kakor *vhod*, *vstop* (*Eintritt*), *uhod*, *ustop* (*Ab- oder Rücktritt*); *evod*, *vpeljava* (*Einleitung*) in *uvod*, *upeljava* (*odvod*, *odpeljava*, *Ableitung*); *viti* ali bolje *vniti* (*intrare*) in *viti* (*evadere*). Tako tudi *vneti* in *vžgati* (*incendere*) in *vžigati* — ker so glagoli z *v* lahko *doveršivni* in *nedoveršivni*; *vzeti* — ker iz *vz* in *jeti*, *jamem*; *vspeh* ali *vzpeh* iz *vz* in *peh* ali *speh*, kakor *vzhod* (*Aufgang*), *vstop* (*Auftritt*), *vrok*, *vrok* iz *vz* in *rok*, *reči* (*vročn*, *vrok* *incantamentum*). Iz tega vzroka pišem celo *vzor*, *zgled* m. *vzgled*, raji kot *uzor*, ker se mi zdi razlaga iz *vzirati* — *vzizirati* (*auf* — *emporblicken zum Vorbild*, *Muster*, torej *Ideal*), ne pa iz *uzirati* se (*absehen*, *wegblicken*). Tako bi se morebiti dalo ločiti *vdati* se komu (*vdan*, *vdanost*) in *udati* koga ali kaj; *vstreči* komu in *ustreči* ali *prestreči* koga; *vbrati* v kaj in *ubrati* ali *pobegniti* t. j. *potegniti* jo *vpirati* se v kaj in *upirati* ali *opirati* se (*upor*, *opor*) komu ali *zoper* koga; *prevdariti*, *prevpiti*, *vprašati* (iz *vprosi*ti, *interrogare*), *vdeležiti* se, *vjeti* (*einfangen*) itd. — Časi se predlog *v* kar potegne k naslednji besedi in sklene z njo: *vravnati*, *vrediti* (v red *deti* ali *djati*) *vnemaren*, *vkup*, *vselej* (iz *ves*, *vsa*, *vse*), *vprek*, *vsled*, *vpričo*, *vnovič*, *vedno* (*v* - *edno* ali *jedno*).

U. Stoj stoj — in nikar me ne vpregaj in ne vklepaj tako! Ti pač ne pomisliš, kako zlata je prostost in svoboda! Nikar me torej ne vpeljaj v skušnjavo!

XLIII.

U. Ker se *v'* z *jerom* vjema s predlogom *s'* ali *z'* po nekdanji pisavi, in ker ravno o sostavah govoriva, — zakaj pišejo eni nekaj časa že *sestava*, *sestaviti*, *seglasnik*, *seroden* itd.? Vajen sem bil doslej le pisati *sostava*, *sostaviti*, *soglasnik*, *soroden*; — kateri razloček je v tem?

T. Res je razloček in prav bi bilo, da ga delajmo. Predlog *s* ali *z* se rabi zdaj v dvojnem pomenu — kaj ne?

U. V samostojni rabi, kakor tudi v sostavi, kaže *s*, *z*

a) zvezo ali združbo ter se vjema z lat. *cum* in nemšk. mit, sammt, zusammen-; in b) kaže ločitev ali razdruženje od zgoraj na vdol ter je lat. *de*, nemšk. von, ab, herab.

T. V prvem pomenu se sklanja s storivnim ali druživnim: z bratom, s sestro, z oslom, s konjem itd.; v drugem pa z rodivnim: s hriba, z gore, s konja, z osla itd.

U. Sej sva se o tem že menila, da se v nekterih zadevah in nekterih slovanskih jezikih piše tudi *se*, *sa*, *so* itd.

T. V južnih slovanskih se piše *sa*, *so*, v severnih *se* brez razločka; ker *se* pa slovensčina vjema bolj z južnimi, torej je bolje, da pišemo *so* -, ne pa *se* -.

U. Kako je bilo v staroslovensčini?

T. V stsl. se je pisalo, kakor sem že povedal, z *je-rom* in *jer* je po razlaganji učenih jezikoslovcev srednji glasnik med *o* in *u*; po tem se spet kaže, da je bolje pisati *so* mimo *se*! Res se v nekterih sostavah v stsl. najde nosnik (*a*) namesti jera (*u*), torej so mislili eni, da bi bilo prav delati razloček ter pisati v novoslov. tiste besede, v katerih je stsl. nosnik (*a*, *u*) s *so*, une pa *se*. Toda ta razloček ne velja, ker skorej vsaka teh besedi se najde zdaj z nosnikom zdaj z *je-rom* pisana (*sosed*, *soprenik*, *soprug* ali *sopro*g itd. vid. Miklos.), in vidi se iz tega, da se tudi nekdaž ta razloček ni delal v tej zadevi.

U. Ktere misli si torej ti v tej reči? kako čem pisati?

T. Večkrat sem že omenil, da novoslovensčina prijetno sklepa in razodéva terdobo severo — in mehko bo jugoslovanskih jezikov: — tako sklepa in strinja tudi obeh pismene oblike. Ker torej *s* ali *z* pomeni a) *cum*, mit, in b) *de*, von v samostojni rabi, — zakaj bi se ta razloček ne ohranil tudi v sostavi, da bi se pisalo: *sostaviti* (*componere*) in *sestaviti* (*de* - ali *disponere*, v slov. tudi *raz*), *sobrat* (*colligere*) in *sebrati* (*e* -, *de* - *seligere*), *soglasen* (*consonus*, harmonisch) in *seglasen* (*dissonus*, disharmonisch), *soroden* (*cognatus*, consanguineus, verwandt) in *seroden* (*degener*, ausgeartet), *sognati* (*compellere*, *cogere*) in *segnati* (*de* -, *expellere*), *sezuti* (*exuere*) itd.

U. Prav tako; sicer bi se ne smelo pisati: Konj se brani s krepko nogo, lev in tигра sò zobmi, orel s kremplji, sova s kljunom, gad sò strupom, bik z rogmi!